

Den svenska skrattnåspopulationens *Larus ridibundus* sentida minskning – ett specialhäfte av *Ornis Svecica*

HANS KÄLLANDER

På 1980-talet kom en del uppgifter som tydde på minskande bestånd av skrattnås *Larus ridibundus* i Sverige. Sannolikt var det dock en kort artikel av Jönsson & Karlsson (1990), som fäste ornitologernas uppmärksamhet på att någonting oroande höll på att hända. Minskningen, som i Skåne angavs uppgå till cirka 80%, kunde med rätta betraktas som alarmerande. Dels har skrattnåsen under detta århundrade blivit ett typiskt och omistligt inslag i våra fågelsjöar, dels tycks skrattnåskolonier spela en viktig roll för flera andra våtmarkshäckande arter genom det skydd nåsarnas mobbning av predatorer utgör (se t.ex. Henriksen 1993). Hos oss är den svarthalsade doppingen *Podiceps nigricollis* nära nog obligat associerad med skrattnåskolonier och även flera andarter tycks dra nytta av skrattnåsarnas ”skydds-paraply”. Därtill kom att orsakerna bakom den kraftiga minskningen var helt okända.

Av dessa skäl beslöt WWF Sverige att under åren 1992–94 ekonomiskt stödja ett projekt, som syftade till att dokumentera skrattnåsstammens sentida minskning och försöka klargöra orsakerna bakom denna. Detta specialhäfte av *Ornis Svecica* redovisar en del resultat uppnådda inom projektet, men innehåller även ett par andra bidrag om svenska skrattnåsar.

Häftet inleddes med en regionsvis dokumentation av den svenska skrattnåspopulationens utveckling under de senaste decennierna och en diskussion av tänkbara orsaker till den iakttagna minskningen. Den följs av en presentation av svenska bounge-märkta skrattnåsars övervintringsområden och flyttvägar. Detta är viktig information om orsakerna till minskningen skulle visa sig ligga i förändringar inom övervintringsområdena. Skrattnåsens populationsutveckling i Lettland, där en minskning inträffat under senare år, redovisas i en följande uppsats. De lettiska studierna har delvis finansierats via WWF-projektet. Från nordöstra Väneren, där en årlig inventering av häckfåglarna på öar och skär sker,

redovisas data, som är relevanta för vår förståelse av skrattnåskoloniernas dynamik. Ett av delprojekten i skrattnåsstudien var att studera störnings- och predationseffekter; resultaten redovisas kortfattat. Ett annat delprojekt syftade till att finna en enkel metod, med vilken man med minimal arbetsinsats och minsta möjliga störning skulle kunna få ett mått på ungarernas kondition i en koloni och därmed indirekt på de rådande näringsförhållandena; i uppsatsen redovisas en figur, som förhoppningsvis skall kunna användas som ”facit” av dem som är intresserade av att studera tillståndet i olika skrattnåskolonier.

Varför har skrattnåsbeståndet minskat?

När en fågelart ökar eller minskar beror det antingen på förändrad dödlighet hos de gamla fåglarna eller förändrad unproduktion. För lokala populationer tillkommer in- och utflyttning. Detta konstaterande är emellertid ganska trivialt. Vad som intresserar är naturligtvis de bakomliggande orsakerna till förändringarna i dödlighet eller produktion. När det gäller skrattnåsbeståndets sentida minskning i vårt land ger Tabell 1 en översikt över tänkbara faktorer. Listan är naturligtvis ofullständig och är främst ett försök att ge en viss överskådlighet. I det följande skall jag kortfattat kommentera några av tabellens punkter och peka på var ytterligare studier eller åtgärder behövs.

Om *dödligheten* hos flygga måsar under vinterhalvåret ökat sedan 1950- och 1960-talen borde detta kunna analyseras med hjälp av ringmärkningsmaterial. Beklagligtvis har det i Sverige rätt märkförbud för skrattnåsmåsar under den aktuella perioden. Att öppna soptippar kan spela en roll under vinterhalvåret visas av Isenmanns (1978) data från Marseille i Sydfrankrike, där toppsiffror på upp till 80 000 måsar noterades.

Sjukdomar har framförts som en tänkbar orsak till

Tabell 1. Några tänkbara orsaker till den svenska skrattnåsstammens sentida minskning.

Some potential reasons for the recent decline in the number of Black-headed Gulls in Sweden.

Ökad dödlighet hos de adulta måsarna <i>Increased adult mortality</i>	Försämrad reproduktion <i>Poor reproduction</i>
Sommar: <i>Summer</i>	(A) Försämrade häckningsbiotoper <i>Deterioration of breeding habitat</i>
(A) Sjukdomar (botulism, salmonella) <i>Disease (botulism, salmonella)</i>	(B) Decimeringskampanjer <i>Decimation campaigns</i>
(B) Gifter, bekämpningsmedel <i>Poisons, biocides, agro-chemicals</i>	(C) Ökad predation på ägg (kråka) och ungar (brun kärnhök, mink) <i>Increased predation on eggs (Hooded Crow) and chicks (Marsh Harrier, mink)</i>
Vinter: <i>Winter:</i>	(D) Försämrade näringsförhållanden <i>Decreased food availability</i>
(A) Sjukdomar (salmonella) <i>Disease (salmonella)</i>	(1) I jordbruksmarken (höstsådd, ensilage, minskad areal permanent gräsmark, dränering) <i>On agricultural land (winter-sewn cereals, less permanent grass, drainage)</i>
(B) Ökad jakt <i>Increased hunting pressure</i>	(2) I våtmarkerna <i>In the wetlands</i>
(C) Försämrade näringsförhållanden <i>Decreased food availability</i>	(3) Minskat utbud av avfall (färre öppna soptippar, färre minkfarmer) <i>Less offal (fewer open rubbish tips, fewer mink farms)</i>
(1) Försämrad daggmasktillgång (minskad areal permanent gräsmark, mindre daggmaskbestånd p.g.a. bekämpningsmedel) <i>Reduced earthworm abundance (less permanent grass, reduced earthworm populations because of agro-chemicals)</i>	
(2) Färre öppna soptippar, ev. i kombination med ökad konkurrens från gråtrut <i>Fewer open rubbish tips, perhaps in combination with increased competition from Herring Gull</i>	

skrattnåsarernas minskning. Visserligen har det vid ett flertal tillfällen hittats förhållandevis många döda adulta måsar, men minskningens mönster tyder knappast på sjukdomar som en generell orsak till den. Lika fullt gick Statens Veterinärmedicinska Anstalt i september 1992 ut i pressen och deklarerade att hälften av landets skrattnåsar slagits ut av salmonella.

Att ingen minskning av det häckande skrattnåsbeståndet rapporterats från Storbritannien, där en stor del av de svenska måsarna övervintrar, talar tillsammans med rapporter om dålig häckningsframgång i svenska kolonier för att en *försämrad reproduktion* ligger bakom den svenska populationens minskning. Som jag diskuterar i följande uppsats är igenväxning av häckningsbiotoper en möjlig, om än mindre trolig, orsak, nämligen om måsarna tvingats slå sig ned på platser där häckningsutfallet är sämre. Även om betydelsen av denna faktor är osäker, skulle vegetationsröjning och skapandet av lämpliga häckningsplatser genom vasslåtter i ett

antal fågelsjöar, eller skapandet av konstgjorda öar, vara ett intressant test, i synnerhet om insatsen kombinerades med skattningar av produktionen av flygga ungar.

Som diskuteras i artikeln om *predation* och störningar, är det osannolikt att ökningen av kråkstammen i slutet av 1960-talet och den successiva ökningen av antalet bruna kärnhökar under de senaste årtiondena, kan förklara skrattnåsarernas minskande antal. Att minkpredation kan vara orsaken, eller en bidragande orsak, kan däremot inte uteslutas.

Dåliga näringsförhållanden kan få effekter under olika stadier av häckningen. Om tillgången på föda är alltför dålig, skulle det kunna leda till att måsarna inte alls skrider till häckning även om de uppträder på häckningslokalen en tid efter det de anlät om våren medan dålig födotillgång före och under äggläggningen skulle kunna resultera i mindre ägg (eller ägg av sämre kvalitet) (Hiom m.fl. 1991) eller eventuellt i mindre kullar. Vägning av ägg och bestämning av kullstorlekar i olika kolonier skulle kunna ge



Nykläckta skrattmåsungar på stenrevet utanför Utvälinge, Vegeåns mynning, Skåne 12 juni 1954. Foto: Hans Källander.
Newly hatched Black-headed Gull chicks.

intressant information men innebär dessvärre också vissa störningsmoment. Också under ruvningen kan födobrist få effekter. Monaghan (1992) har således visat att silvertärnor *Sterna paradisaea* överger äggen om den ruvande fågelns kondition sjunker under en viss nivå. Ett sviktande näringsunderlag under ungtiden får direkta effekter på ungaras tillväxt och överlevnad.

Enligt min mening är den absolut viktigaste uppgiften för den närmaste framtiden att försöka bestämma antalet flygga ungar per par i så många kolonier som möjligt, och i kolonier belägna i olika miljöer, samt att klargöra om en eventuellt dålig ungtproduktion kan hänföras till svält eller predation. Av den anledningen avslutas detta *Ornis Svecica*-häfte med ett upprop till landets ornitologer.

Tack

WWF Sverige tackas varmt för det finansiella stödet till skrattnäsprojektet, tidskriftens samordnande redaktör, Sören Svensson, för att han upplåtit ett häfte till denna redovisning, författarna utanför projektet för sina bidrag och Robert Lager, Kvismare fågelstation, Lars Gezelius, Tåkerns fältstation och Thomas Karlsson, Hornborgasjöns fältstation för att de arrangerat skrattnäsmöten, vilka stimulerat många ornitologer att aktivt intressera sig för skrattnäsens populationsutveckling. Ett tack också till de många personer som brev- och telefonledes lämnat uppgifter till projektet.

Referenser

- Henriksen, K. 1993. Costs and benefits to Great Crested Grebes *Podiceps cristatus* nesting in association with Black-headed Gulls *Larus ridibundus*. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 87: 243–246.
- Hiom, L., Bolton, M., Monaghan, P. & Worrall, D. 1991. Experimental evidence for food limitation of egg production in gulls. *Ornis Scand.* 22: 94–97.
- Isemann, P. 1978. La décharge d'ordures ménagères de Marseille comme habitat d'alimentation de la Mouette rieuse. *Alauda* 46: 131–146.
- Jönsson, P.E. & Karlsson, J. 1990. Skrattnäsen *Larus ridibundus* på stark tillbakagång i Skåne. *Anser* 29: 284–285.
- Monaghan, P., Uttley, J.D. & Burns, M.D. 1992. Effect of changes in food availability on reproductive effort in Arctic Terns *Sterna paradisaea*. *Ardea* 80: 71–81.

Summary

The recent decline of the Swedish Black-headed Gull Larus ridibundus population – a special issue of Ornis Svecica

This issue of *Ornis Svecica* presents results from a 3-year study aimed at elucidating the reasons for the decline of the Swedish Black-headed Gull population that has taken place during the last twenty years. The first paper is a compilation of population data from various parts of Sweden showing that the gull populations in the main agricultural districts have decreased by 70% since the mid-1970s. The issue also contains an analysis of the wintering areas and migratory routes of Swedish Black-headed Gulls based on recoveries of birds ringed as young; a paper on recent trends in the Latvian gull population; another one detailing the re-distribution of gull colonies in lake Vänern, Sweden's largest lake; a brief report presenting the results of standardised observations of predation and disturbance at a number of colonies; and a paper analysing the relationship between age, wing growth and mass of Black-headed Gull chicks in an attempt at finding a simple method to determine the condition of chicks and thus the food situation for the studied colony.

This introduction to the issue briefly discusses possible causes (Table 1) for the decline in gull numbers and points to areas where data collection is desirable. In particular, data on number of young fledged per pair in colonies in different situations are much needed, together with information on whether poor breeding success can be related to predation or starvation.

Hans Källander, Dept of Animal Ecology, Ecology Building, S-223 62 Lund, Sweden